

Hacettepe Üniversitesi
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü

**CUMHURİYET
TARİHİ
ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ**

Yıl 4 . Sayı 8 . Güz 2008

YÖNETİM YERİ:
Hacettepe Üniversitesi
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü
06800, Beytepe- ANKARA
Tel: 0312 297 68 70 Belge-geçer: 0312 299 20 76
Web: www.ait.hacettepe.edu.tr
E-posta: ctad.hacettepe@gmail.com
Tel (Ed.): 0312 297 68 70/123

CUMHURİYET TARİHİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
ISSN 1305-1458

Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nce yılda iki kez yayınlanan yaygın süreli hakemli bir dergidir. Yayın Dili Türkçe'dir.

Basıldığı Yer: Hacettepe Üniversitesi Hastaneleri Basımevi
06100, Sıhhiye, ANKARA
Tel: 0312 310 97 90
Basım Tarihi: 11 Haziran 2009

Dergiye gönderilen yazı ve fotoğraflar iade edilmez.
Bu dergide yayınlanan yazılardaki fikirler yazarlara aittir.

Atatürk'ün Silah Arkadaşlarının Nutuk Üzerine Değerlendirmeleri

Hamdi GÜRLER

Ankara

GÜRLER, Hamdi, Atatürk'ün Silah Arkadaşlarının Nutuk Üzerine Değerlendirmeleri. CTAD Yıl 4, Sayı 8 (Güz 2008), 147-162.

Nutuk'u hangi açıdan ele alırsanız alın, onun siyasal tartışma üslubu içinde yazılmış olduğu ve 1927'nin siyasî şartları çerçevesinde ele alınması gerektiği inkâr edilemez. Türk Millî Mücadele Tarihi, arşiv belgelerinin yanında hatırat bakımından da çok zengin bir sahadır. Çalışmada, *Türk İstiklal Harbine Katılan Tümen ve Daba Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri* isimli eser esas alınarak, hatıratlarını yayımlamış olan komutanların Nutuk üzerine değerlendirmeleri incelenmiştir. Tespit edilebilen onüç komutanın hatıratı kitap olarak yayınlanmıştır. İncelenen, onüç hatıratın, doğrudan Nutuk hakkında değerlendirme yapılmış olanlar; Ali Fuat Cebesoy, Kazım Karabekir ve Ali İhsan Sabis'in eserleridir. Diğerlerinde Nutuk hakkında doğrudan herhangi bir değerlendirme yapılmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Nutuk, Atatürk, Kazım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy, Ali İhsan Sabis, Hatıratlar.

GÜRLER, Hamdi, Evaluations of Atatürk's friends in Arms on Speech. CTAD Year 4, Issue 8 (Fall 2008), 147-162.

Being considered in every aspects, it is undeniable that Atatürk's Speech is written in a political argumentative style and should be considered in the face of 1927's political conditions. For the better understanding of Turkish Independence War, besides the archival sources, it was inevitable to refer to rich number of political memoirs of political and military figures of War. This article aimed to analyze how the Atatürk's Speech were evaluated and criticised by his army friends who were also in Turkish Independence War Commanders working as the officers in higher echelons. Some of them published also their memoirs. Ali Fuat Cebesoy's, Kazım Karabekir's, and Ali İhsan Sabis's memoirs directly evaluated the Speech. These evaluations upon Speech, whether being positive or negative critics, should be considered by overlapping 1927's political conditions and the relationships between Mustafa Kemal and commanders during 1927 and aftermath of this year.

Key Words: Atatürk's Speech, Kazım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy, Ali İhsan Sabis, Political Memoirs.

Giriş

Bu çalışmada, Nutuk'a farklı bir pencereden bakarak, Türk Kurtuluş Savaşında; savaşın başlatılmasında öncü olmuş, Atatürk ile birlikte savaşa katılmış, savaşın kazanılmasında önemli katkıları olmuş ve aynı zamanda Mustafa Kemal ile Kurtuluş Savaşı öncesi öğrencilik dönemlerinde meslek hayatlarında; Balkan Harbi ve Birinci Dünya Savaşlarında da bir çok cephede birlikte bulunmuş silah arkadaşlarının, Nutuk üzerine değerlendirmelerini ele alacağız.

Atatürk'ün silah arkadaşlarının Nutuk üzerine değerlendirmeleri kapsamında, Kurtuluş Savaşında tümen ve daha üst kademelerde komutanlık yapmış olanların, yayınlanmış olan hatıratları kaynak olatak esas alınmıştır. Bu nedenle, Mustafa Kemal'in çok yakınında yer almış, Kurtuluş Savaşının lider kadrosu içerisinde bulunmuş, Başbakanlık da yapmış olan, ve Nutuk'ta aleyhinde en fazla ve en ağır eleştirilere maruz kalmış olan Rauf Orbay'ın Nutuk hakkındaki değerlendirmeleri, Rauf Orbay'ın Kurtuluş Savaşında askerî bir görevde bulunmaması sebebiyle bu kapsam dışında tutulmuştur.

Makalenin zaman sınırı, Mustafa Kemal'in Nutuk'ta başlangıç olarak kabul ettiği 15 Mayıs 1919'dan 1923 yılında Lozan Andlaşmasının imzalanmasına kadar geçen süredir. Buna uygun olarak da, Lozan Andlaşmasının imzalanmasından sonraki olaylar, Terekiperver Cumhuriyet Fırkası olayı, Halifeliğin kaldırılması, İzmir Suikasti teşebbüsü sonucundaki mahkeme süreci gibi yakın tarihimizde çok önemli yere sahip olan, Atatürk ve yakın silah arkadaşları arasındaki ilişkilerin tarihsel bir zeminde anlaşılması açısından da önemli olan bu olaylar araştırma kapsamına dahil edilmemiştir. Makalenin çerçevesi şu şekilde çizilmiştir: Mustafa Kemal Atatürk'ün Nutuk'ta yer vermediği bazı olaylar ve yer vermeme nedenleri, hatıra türü kaynakların tarih çalışmaları açısından önemi, Mustafa Kemal'in Kurtuluş Savaşındaki silah arkadaşları ve hatıratları; bu hatıratlardaki Nutuk değerlendirmeleri tartışılmıştır.

Bu çalışmada Türk Devrim Tarihi Enstitüsü tarafından Millî Eğitim Bakanlığı yayınları arasında yeni harflerle ilk defa 1934 yılında olmak üzere bugüne kadar muhtelif tarihlerde 3 cilt halinde yayınlanan Nutuk baskısı¹ esas alınmıştır. Yine Mustafa Kemal'in yakın silah arkadaşlarının Nutuk hakkındaki tenkidleri de tamamen komutanların hatıratları esas alınarak ortaya konulmuştur: Kazım Karabekir'in *İstiklal Harbimiz* ve *Paşaların Kavgası*; Ali Fuat Cebesoy'un *Kuvayı Millîye'nin İyüzü* ve *Bilinmeyen Hatıraları*, *Millî Mücadele Hatıraları*; Ali İhsan Sabis'in *Harp Hatıralarım*, *İstiklal Harbi ve Gizli Cihetleri* ve

¹ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk (1919-1920)*, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, Millî Eğitim Basımevi, C.1, İstanbul, t.y., Kemal Atatürk, *Nutuk (1920-1927)*, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, Millî Eğitim Basımevi, C.2, İstanbul, t.y.

İsmet İnönü'nün *Hatıralar*'ı.² İnönü'nün hatıratına, Nutuk hakkında değerlendirme yapmış olması nedeniyle değil, ele alınan üç komutanın düşüncelerini destekler/doğrular değeri açısından yer verilmiştir.

Nutuk'u ister sadece bir hitabe, ister hatırat, isterse tarih ya da tarih çalışmalarında başvurulacak bir kaynak olarak ele alalım, onun siyasal tartışma üslubu içinde yazılmış olduğu ve 1927'nin siyasî şartları çerçevesinde ele alınması gerektiği inkâr edilemez.³ Şevket Süreyya Aydemir'e göre, "Nutuk siyasî bir vesikadır, Mustafa Kemal Nutuk'ta, daha ziyade şartları, siyasî gelişmeleri ve mücadelesini yürüttüğü havayı canlandırmıştır. Kendisini ve eserini bu suretle ortaya sermiştir."⁴

Nutuk, hiç şüphesiz kapsadığı dönemin klasik ve standart ölçülere göre yazılmış bir tarihi değildir. Bu nedenle, Nutuk'ta, kapsadığı dönemin tüm olaylarına değinilmemiştir. Nutuk'ta sadece, siyasal, diplomatik ve askerî olaylardan bir kısmı ele alınmıştır. Örneğin, iç politika açısından önemli olan; Velihaht Abdülmecit'in Anadolu'ya daveti, Türkiye Komünist Partisi'nden, İttihad ve Terakki liderleri ile yazışmalardan, Ali Şükrü Bey cinayetinden, Ali Kemal'in linç edilmesi olayları, ve yine dönemin tam olarak anlaşılmasında önemli sair olaylardan hiç söz edilmemektedir.⁵

Mustafa Kemal, İsmet İnönü ve Komutanlar hadisesi münasebetiyle isim vermeden Fahrettin Altay hakkındaki değerlendirmesi hariç olmak üzere, zaferden sonra yanında yer almış olan Kazım Özalp, Asım Gündüz gibi komutanların kişisel özelliklerine dair olumlu veya olumsuz Nutuk'ta hiç bahsetmemektedir. Bunun sebebi, 1927 yılına gelindiğinde, Karabekir ve arkadaşlarının karşı safta yer almış olmaları nedeniyle çok sert eleştirilere muhatap olmaları, Mustafa Kemal'in yanında yer alan komutanlar ile ilgili olarak

---

² Makalede kullanılan hatıratlar; Kazım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, Faruk Özerengin (Sadeleştirilen), Emre Yayınları, C.2, İstanbul, t.y.; Kazım Karabekir, *Paşaların Kavgası, Atatürk-Karabekir*, İsmet Bozdağ (Yay. Haz.) Emre Yayınları, İstanbul, 1991. Ali Fuat Cebesoy, *Kuvayı Millîye'nin İçyüzü*, Osman Selim Kocahanoğlu (Yay.Haz.), Temel Yayınları, Bayrak Matbaacılık, İstanbul, 2002; Ali Fuat Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, Vatan Neşriyatı, İstanbul, 1953. Ali Fuat, Cebesoy, *Bilinmeyen Hatıralar, Kuva-yı Millîye ve Cumhuriyet Devrimleri*, Osman Selim Kocahanoğlu (Yay.Haz.), Temel Yayınları, Özener Matbaası, İstanbul, 2001; Ali İhsan Sabis, *Harp Hatıralarım, İstiklâl Harbi ve Gizli Cihetleri*, Nehir Yayınları, C.5, İstanbul, 1993. İsmet İnönü, *Hatıralar*, 1. Kitap, Sabahattin Selek (Yay. Haz.), Bilgi Yayın Evi, 1. Baskı, Ankara, 1985; İsmet İnönü, *Hatıralar*, 2. Kitap, Sabahattin Selek (Yay. Haz.), Bilgi Yayın Evi, 1. Baskı, Ankara, 1987.

³ İsmail Arar, "Büyük Nutuk'un Kapsamı, Niteliği, Amacı", *Atatürk'ün Büyük Söylevi'nin 50. Yılı Semineri, Bildiriler ve Tartışmalar, Ankara 17-19 Ekim 1977*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ayrı Basım, Ankara, 1980, s.143

⁴ Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam (1922-1938)*, 3.Cilt, Remzi Kitabevi, 10.Basım, İstanbul, 1988, s.308.

⁵ İsmail Arar, agm., s.136,137, Nutuk'un kapsamı hakkında detaylı bilgi için bkz. Hakan Uzun, *Atatürk ve Nutuk*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2006, s. 73-90. Ayrıca ayrıntı için Millî Mücadele devrini, Mücadelenin komutanlarının hatıratları temelinde ele alan çalışmamıza bkz. Hamdi Gürler, *Paşaların Gözleriyle Millî Mücadele*, Vadi Yayınları, Ankara, 2008.

yapılacak değerlendirmelerin ise olumlu olsa dahi yanlış anlamalara yol açabileceği endişesi olabilir.

Bir başka örnek; Mustafa Kemal'in görevinden istifa ettiği sırada karargâhında kurmay başkanı olarak görevli olan Albay Kazım Dirik'in evrakları getirerek, Mustafa Kemal'e evrakları kime teslim edeceğini sorması ve başka bir göreve atanmak istemesi olayı da Nutuk'ta yer almaz. Mustafa Kemal bu olay karşısında çok üzüldüğünü belirtir.⁶ Ancak, daha sonra Kazım Dirik'i İzmir valisi olarak görevlendirir. Mustafa Kemal'in Nutuk'ta bu konudan hiç bahsetmemiş olmasının nedeni, Dirik'in 1927'de Mustafa Kemal'e sadık birisi ve önemli bir görevde bulunuyor olmasıdır.

Bir diğer önemli olay da, Mareşal Fevzi Çakmak'ın, İstanbul'un resmen işgalinden sonra Millî Mücadele'ye katılmak üzere Anadolu'ya gelişi hadisesinde, Mustafa Kemal'in Fevzi Paşa'nın Anadolu'ya kabul edilmemesini söylemesine karşın, daha sonra Ali Fuat Cebesoy'un gayretleri sonucu kabul edilmesi olayıdır ki, bu olay da Fevzi Çakmak'ın devlette sahip olduğu mevki nedeniyle Nutuk'ta yer almamıştır.

Atatürk'ün silah arkadaşlarının Nutuk üzerine değerlendirmelerini ve Mustafa Kemal'in Nutuk'da ele aldığı konuları ve konuları ele alış biçimi 1927'nin siyasî şartları göz önünde bulundurularak değerlendirilmesi gerekmektedir. Cemil Koçak'ın bu konudaki değerlendirmesi bu görüşümüz desteklemektedir. Koçak bu konuda şunları söylemektedir: "Nutuk'un metni, 1927 yılında okunduğu için, elimizdeki gibidir. Eğer daha erken ya da daha geç bir tarihte okunmuş olsaydı metin değişecekti."⁷ Bir de şöyle düşünelim; eğer Nutuk, 1937 yılının sonbaharında kaleme alınsaydı, bu takdirde, İsmet İnönü, acaba Nutuk'ta nasıl değerlendirilirdi? Benim kişisel izlenimim, bu takdirde, İnönü'nün Nutuk'ta en azından bugünkü hâli ile yer almayacağı yönündedir."⁸ Peki 1927 şartları Nutuk bağlamında ne ifade etmektedir?

1923-1927 yılları arasında, Mustafa Kemal, muhalefeti etkisiz hâle getirmiş, temel inkılâpları gerçekleştirmiştir. Yuluğ Tekin Kurat'ın da belirttiğine göre, "Ancak bütün bu işlevler, halk oyuna gidilerek değil TBMM'nden çıkan yasaların yaptırımları ile hayata geçirilmiştir. Bir bakıma kurumları kurmak ve yasaları yapmak mekanik bir olaydan farksızdır, bir fénomendir. Asıl mesele, bu yeniliklerin kişilerin vicdanlarında ve mantıklarında olumlu karşılanması ve kabul edilmesidir."⁹ Mustafa Kemal'in kendi ifadesiyle de o Nutuk'u, yıllardır

⁶ Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s.100

⁷ Cemil Koçak, "Nutuk ve Diğerleri", Gül. E.Kundakçı (Der. ve Yay. Haz.), *70.Yılında Ulusal ve Uluslararası Boyutlarıyla Atatürk'ün Büyük Nutuk'u ve Dönemi*, ODTÜ Tarih Bölümü Yayını, Ankara, 1999, s. 136.

⁸ Koçak, agm., s. 159.

⁹ Yuluğ Tekin Kurat, "Büyük Nutuk'un Okunduğu Yılın Türkiye: 1927", *70.Yılında Ulusal ve Uluslararası Boyutlarıyla Atatürk'ün Büyük Nutuk'u ve Dönemi*, s. 172.

gerçekleştirilen inkılapları bir nevi Millet'in vicdanlarına ve mantıklarına yerleştirmek amacıyla söylemiştir denilebilir.

Nutuk hakkında ilk tenkitler, Nutuk söylendikten hemen sonra, fakat yurt dışındaki muhaliflerden gelmiştir. 1927 yılı Türkiye'sinde ne kadar normal şartlara dönülmüş olsa da, yurt içinde Mustafa Kemal'in Nutuk'ta söylediklerinin aksine yayında bulunmak için ortam uygun değildir. Bu nedenle, yurt içinde ilk muhalif değerlendirmeler, Çürüksulu Mahmut Paşa'nın 1927 yılında Nutuk söylenir söylenmez hemen düzeltme talebinde bulunması olayı hariç tutulacak olursa, 1933 yılında Kazım Karabekir'den gelmiştir. Kazım Karabekir'in 1933 yılındaki yazıları, tamamlanmadan gazete yayını durdurmuştur. Karabekir, Atatürk'ün vefatından sonra da, 1939 yılında gazetelerde Nutuk hakkında karşı değerlendirmelerini yayınlamaya başlamış ancak, bu sefer de yazılar tamamlanmamıştır. Karabekir'in en önemli ve en çok ses getirmiş, en fazla tartışılmış olan kitabı *İstiklal Harbimiz* 6 Kasım 1968 tarihli mahkeme kararıyla yayınlanabilmiştir.¹⁰

Birçok çalışmada da ortaya konulmuş olduğu gibi, Mustafa Kemal Atatürk'ün Nutuk'ta olumsuz eleştirmiş olduğu yakın silah arkadaşlarının bu eleştirileri karşısındaki değerlendirmelerini kendileri tarafından kaleme alınan hatıralarına dayanarak ortaya koyulmaya çalışılmaktadır. Mustafa Kemal'in tenkitleri 1927'nin şartlarına göre Nutuk'ta yer almıştır; bu tenkitlerde Mustafa Kemal'in 1927 yılında çevresini oluşturan kişilerin belirleyici rol oynadığı değişik kaynaklarda da ortaya çıkarıldığına göre, sonraki dönemde Mustafa Kemal'in yakın arkadaşları ile ilgili değerlendirmelerinin değiştiği de bilinmektedir. Nutuk'un belgelere dayalı olarak yazılmış olmasına karşın, onun tamamen siyasî mücadelesi bağlamında, siyasî dargınlıklarını ve çekişmelerini de içerdiği de bir gerçekliktir.

Atatürk'ün Silâh Arkadaşlarının Hatıratları ve Nutuk Değerlendirmeleri

Tarihin şahitlerinin bıraktığı hatıralar, olayın kahramanının bakış açısını neyi, ne için, nasıl gerçekleştirdiğini veya gerçekleştirmediğini ve gerçekleştiremediğini, bir başka ifadeyle ancak binlerce belgeyi uzun bir zaman sürecinde inceleyerek ulaşabileceğimiz sonucu kısa bir zaman içerisinde elde etme imkânı vermektedir. Tarih ancak şahitliklere dayalı olarak yazılır.¹¹ Failer ve şahitler, bazen konuşurken veya yazarken bir takım şeyleri kapalı geçseler de,

¹⁰ Yurt içinde ve yurt dışında Nutuk'a karşı tepkiler ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Uzun, *age.*, s.42-54.

¹¹ Leon E. Halkin, *Tarih Tenkidinin Unsurları*, Çev. Bahaeddin Yediyıldız, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989, s. 3.

yine de onlar, yarım asırlık sabırdan sonra araştırma izni çıkacak olan bazı çağdaş arşivlerden daha ulaşılabilir olmaktadır.¹²

Hatıratlar bir bakıma hayat tecrübelerinin ve intibalarının, bakıyelerinin sonradan tespitidir ve bu bakımdan günlüklerden büyük bir farkı vardır. Hatıratlar, şahsın kendi zaviyesinden, kendisi tarafından kaleme alınmış tarihidir. Bu nedenle hatıratlar, son derece şahsî ve indî bir muhtevaya sahiptir. Burada kişinin kendi hayat anlayışı, zihniyet yapısından geçerek esere yansımış bir tasvir ve bir bakış söz konusudur. Bu nedendir ki, insan ruhunun, kişiliğinin, karakterinin, karmakarışık ve birçok bilinmeyenlerle dolu yapısının ürünü olarak hatıratlar, bu kadar önemli kaynaklar olmasına karşın, tarihin en hassas, tehlikeli ve dikkatli istifadeyi gerektiren malzemeler olma özelliğine sahiptirler.¹³

Millî Mücadele Tarihi, arşiv belgelerinin yanında hatırat bakımından da çok zengin bir araştırma sahasıdır. Hatırat yakın dönem tarihçisinin önemli bilgi kaynaklarından biri olmasına karşın, kullanımı yine de karşılaştırmayı ve denetlemeyi de gerektirecek düzende dikkat isteyen kaynaklardır. Tarihçinin, hatıratlardan istifade ederken, hatıratlara konu olan olay-olguların nasıl meydana geldiğini, ne maksatla, hangi şartlarda yazıldığını bilmesi gerekmektedir. Çünkü, bir insan; ne kadar kuvvetli hafızaya sahip olursa olsun, üzerinden uzun zaman geçmiş olan olayı, yaşadığı andaki gibi aynen hatırlaması mümkün değildir. Hatıraların bir diğer dikkat gerektiren yönü de, hatırat sahiplerinin, özellikle politikacıların kendilerini çok fazla önemsemeleridir. Bu nedenle genelde politikacı hatırat sahipleri kendi rollerini önemseme ve şahidi oldukları olayları abartma eğilimindedirler.¹⁴

Bir savaşta birlikte savaşan olarak silah arkadaşlığı ve yakın silah arkadaşlığı noktasında Atatürk ile Kurtuluş Savaşında birlikte savaşan, aynı dava etrafında birleşen komutanlar hakkında Genelkurmay Askerî Tarih Stratejik Etüd Başkanlığı arşivindeki şahsî dosyalara göre hazırlanarak kitap hâlinde yayınlanan *Türk İstiklâl Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri*¹⁵ adlı eser, tarihçinin işini kolaylaştırmakta, hatırat sahibi komutanları tespite imkân vermektedir. Söz konusu eserde Atatürk dahil 91 komutanın biyografisi verilmiştir. Bu komutanlardan bizim tespit edebildiğimiz, Atatürk dahil olmak üzere 13 Komutanın hatıratı mevcuttur. Diğerlerinin yayınlanmış hatıratı tespit edilememiştir. Mareşal Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Orgeneral

¹² Halkın, *age.*, s.17

¹³ Ali Birinci, "Hatırat Türünden Kaynakların Tarihi Araştırmalardaki Yeri ve Değeri" *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.XIV, Sayı 41, Temmuz 1998, Ayrı basım, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, s.611, 612.

¹⁴ Geniş bilgi için bkz. Fatma Acun, "Yakın Dönem Tarihi Metodolojisi" *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Sayı 42, Kasım 1998, s.717-756.

¹⁵ *Türk İstiklâl Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri*, Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, 2.Baskı, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1989.

İsmet İnönü, Orgeneral Fahrettin Altay, Orgeneral Asım Gündüz, Orgeneral Kazım Fikri Özalp, Orgeneral İzzettin Çalışlar, Korgeneral Ali Fuat Cebesoy, Korgeneral Musa Kazım Karabekir, Tümgeneral Ali Sami Sabit Karaman, Tümgeneral Mehmet Selahattin Adil, Tümgeneral Ali İhsan Sabis, Albay Şefik Aker, Kurmay Albay Mehmet Arif Bey. Az sayıda komutanın hatırat kaleme aldığı hemen belirtilebilir. Kurtuluş Savaşındaki komutanların tamamına yakınının binbaşı, yarbay ve albay rütbesindeki subaylar olduğu, başka bir ifadeyle Osmanlı paşalarının Kurtuluş Savaşına pek katılmadıkları veya “Anadolu’dan davet edilmedikleri” söylenebilir. Bu son söylediğimiz detaylı olarak incelenmeye muhtaç bir değerlendirmedir. Bu komutanların % 66’sı, bir kısmı savaş sırasında bir kısmı zaferden hemen sonra bir kısmı da ileriki yıllarda olmak üzere Generalliğe terfi ettirilmişlerdir (Bk. Tablo 1)

Rütbeler	Kurtuluş Savaşına Katıldıkları Sıradaki Rütbeleri		Zaferden sonraki Rütbeleri	
	Dağılım	General	Dağılım	General
Mareşal	-	%14	2	78 subayın 58'i General oldu %66
Orgeneral	-		14	
Korgeneral	2		16	
Tümgeneral (Mirliva)	11		33	
Albay	30	%86	21	34 %29
Yarbay	39		5	
Binbaşı	9			
Toplam	91		91	

Tablo 1: Kurtuluş Savaşına Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanlar

Çalışma kapsamına giren ancak ele almadığımız çok sayıda komutan mevcuttur. Bunlara yer vermeme maksadımız bu komutanların hatıratının ya yayınlanmamış ya da Albay Bekir Sami Günsav da olduğu gibi hatırat adıyla yayınlanmış olmalarına rağmen, hatırat türü eser olmayıp harp ceridesi olmalarıdır.¹⁶ Ayrıca, Mehmet Arif Beyin hatıratı, 1925 yılında yazıldığından Nutuk ile ilgili herhangi bir değerlendirme olması mümkün değildir.

Üç Silah Arkadaşının Nutuk Üzerine Görüşleri

¹⁶ Muhittin Ünal, *Miralay Bekir Sami Günsav'ın Kurtuluş Savaşı Anıları*, Cem Kültür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1994, s.314, 325, 332, Muhittin Ünal'ın bu eseri, Albay Bekir Sami'nin anıları şeklinde yayınlanmış olmasına karşın, eserde yer alan belgeler, Bekir Sami'nin kendi yazdığı anıları değil, 17. Kolordu ve 56. Tümenin harp cerideleridir.

İncelenen, 13 hatıratın çoğunda, doğrudan Nutuk hakkında değerlendirme yapanlar; Ali Fuat Cebesoy, Kazım Karabekir ve Ali İhsan Sabis'tir. Ancak, değerlendirme yapmayan komutanlar Nutuk'ta ele alınan konuların tamamında da Nutuk ile aynı şeyleri söylememişlerdir. Buna en bariz örnek, Mustafa Kemal'in en yakını İsmet İnönü'nün değerlendirmeleridir. Mustafa Kemal Paşa, Nutuk'ta İsmet İnönü hakkında hiçbir olumsuz eleştiride bulunmamıştır.¹⁷ Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'ta adından olumsuz olarak söz ettiği ve kıyasıya eleştirdiği, Millî Mücadele'nin önde gelen siyasi ve askerî kişilikleri Kazım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy, Rauf Orbay ve Refet Bele'dir.¹⁸

Mustafa Kemal Paşa, Nutuk'ta; Rauf Orbay'ın Lozan'ın imzalanmasından sonra Başbakanlık'tan ayrılması¹⁹ Ali Fuat Cebesoy, Kazım Karabekir gibi komutanların askerlikten ayrılarak milletvekilliğini tercih etmeleri ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını kurmaları²⁰ olaylarını İnönü ile Orbay arasında bir çatışma ve kendisine karşı bir komplo olarak değerlendirmektedir.

İnönü ise, yaşanan bu mücadeleleri bir görüş ayrılığı olarak nitelendirerek, kimseyi suçlamadığını, bunun basit bir olay olduğunu, komutanlardan birlikte çalışamayacağına inananların ekipten ayrıldıklarını söylemektedir. İnönü'nün konuyla ilgili değerlendirmeleri şöyledir:

Karşısında bulunduğumuz meseleyi benim mütalaa edişim daha sadedir. Onların bir takım tepkilere girdiklerine kesin olarak teşhis koyup, böyle bir hükme varmıyorum. Ben esas ihtilafı, fikirlerimiz arasında temelde fark olmasından ve beraber çalışma itimatının bozulmasından ibarettir şeklinde görüyorum. Cumhuriyetin başında talihsizliğimiz hemen her inkılapta vaki olan olaylardan birisi tabiatındadır. Yani, baştan beri beraber çalışan arkadaşlar, bir noktada, yeni yapılacak reformlar ve takip olunacak istikametler için fikirde mutabık olamamışlarsa, ayrılmak mecburiyetinde kalıyorlar. Mesele bundan ibarettir. Böyle kabul etmek mümkün olursa, ayrılık zamanlarındaki münasebetleri daha az zehirli ve daha az çekişmeli yürütmek mümkündür. Fikirdeki farklılıkları beşer tabiatı olarak tabii saymak, ihtilafların zehrini azaltmak için başlıca vasıta mahiyetindedir. Ben vaziyeti bu ölçüler içinde mütalaa etmişimdir. Vaktiyle de meylim öyleydi, sonra da bu ölçüde muhakeme ettim.²¹

Komutanların tespit edilen tenkitleri, çoğunlukla kendileriyle ilgili olaylar hakkındaki tekziplerdir. Bu komutanların hatıratlarında, özellikle Kazım Karabekir'in eserlerinde, Nutuk kapsamında ele alınan birçok konuda da,

¹⁷ Hüsnü A.Göksel, "Yakın tarihimizden Küçük Bir Mozayik", *70.Yılında Ulusal ve Uluslararası Boyutlarıyla Atatürk'ün Büyük Nutuk'u ve Dönemi*, s. 85

¹⁸ Mustafa Kemal Paşa'nın, Nutuk'ta olumsuz olarak tenkit söz ettiği, yakın arkadaşları için detaylı inceleme için bkz. Cemil Koçak, "Nutuk ve Diğerleri", *70.Yılında Ulusal ve Uluslararası Boyutlarıyla Atatürk'ün Büyük Nutuk'u ve Dönemi*, s. 139 v.d., Ayrıca Uzun, *age.*, s.186-226.

¹⁹ Atatürk, *Nutuk*, C.2, s.789, 790, 793.

²⁰ Atatürk, *Nutuk*, C.2, s.794, 795

²¹ İnönü, *Hatıralar*, 2. Kitap, s.172.

doğrudan Nutuk tenkit edilmeksizin Nutuk'tan farklı belgeler ve farklı yorumlar yapılmıştır.

Ali Fuat Cebesoy

Mustafa Kemal ile ilgili olarak en fazla tenkit yapma konumunda olan komutan aslında Ali Fuat Cebesoy'dur. Çünkü, Ali Fuat Cebesoy Mustafa Kemal'in sınıf arkadaşı ve meslek hayatında bir çok yerde ve konuda birlikte çalışmış, Mustafa Kemal'in 9. Ordu Müfettişliği görevine atanmasında en fazla payı olan şahsiyettir. Ancak, Ali Fuat Cebesoy, Kuvayı Millîye'nin düzenli orduya dönüştürülmesi, Moskova Elçiliği'ne tayini dışında diğer konularda pek fazla Mustafa Kemal'i tenkit etmemektedir. Ali Fuat Cebesoy, Kurtuluş Savaşının sona ermesiyle birlikte, Mustafa Kemal'e muhalif grup içerisinde yer almasına, 1926 yılında Mustafa Kemal'e karşı girişilen İzmir Suikasti sonucunda İzmir'de İstiklal Mahkemesinde yargılanmış olmasına rağmen, hatıratında Mustafa Kemal'e karşıt bir tutum sergilememiştir. Üstelik, Ali Fuat Cebesoy, hatıratını 1950 yılından sonra Türkiye'nin çoğulcu parlamenter sisteme geçilip, iktidar değişikliği yaşandığı bir dönemde; neticede 1950 öncesi devri eleştiren hatırat ve kitap furçasının olduğu bir dönemde yayınlamıştır.

Ancak, Ali Fuat Cebesoy bir çok konuda doğrudan Mustafa Kemal'i ve Nutuk'u tenkit etmeksizin olaylara farklı yorumlar da getirmektedir. Mustafa Kemal, Nutuk'ta, Refet Bele'nin Amasya Genelgesine imza atmayıp, belli belirsiz bir işaret koymasını tenkit etmektedir.²² Ancak, olayın en önemli tanıklarından birisi olan Ali Fuat Cebesoy olayı farklı şekilde anlatmaktadır. Ali Fuat Cebesoy da Refet Paşa'nın başlangıçta Amasya genelgesi maddeleri arasında yer alan "Toplanacak olan millî kongrenin gerektiğinde hükûmet teşkil edebileceği" maddesinde küçük bir tereddüt geçirdiğini kabul etmektedir. Ancak Cebesoy; Refet Bele'nin bu konuda kendisinin de aynı şekilde düşünüp düşünmediğini sorduğunu ve kendisinin de aynı şekilde düşündüğü şeklinde cevap vermesinden sonra Amasya Genelgesini imzaladığını ifade etmektedir.²³

Cebesoy hatıratında, Mustafa Kemal'in, 14 Ağustos 1920 tarihinde ve bu tarihten iki ay sonra cereyan eden Gediz Taarruzu nedeniyle, TBMM'de gerçekleştirilen görüşmeler esnasında, milletvekillerinin tenkitlerine karşı Ali Fuat Cebesoy'u takdir ettiği ve bir bakıma koruduğu hâlde, bu olayların üzerinden 7-8 yıl geçtikten sonra söylediği Büyük Nutuk'ta, 1920'de Meclis'te söylediklerinin tamamen aksi değerlendirmelerde bulunduğunu herhangi bir sebep göstermeksizin yorumsuz olarak belirtmektedir.²⁴

²² Atatürk, *Nutuk*, C.1, s.34.

²³ Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s.75, 76.

²⁴ Cebesoy, *Bilinmeyen Hatıralar*, s. 74

Cebesoy, kendisinin Moskova Elçiliğine tayininde, Büyük Nutuk'ta anlatıldığı şekilde Gediz Taarruzu başarısızlığının sebep olmadığını, gerçekte memleket dışına çıkarılmak istenmesini²⁵ hiçbir vakit aklına getirmedeği hâlde, birçok defalar göstermiş olduğu feregatlara rağmen, kendisinin Mustafa Kemal'e rakip birisi telakki edilmesinin etkili olduğunu belirtmektedir. ²⁶ Cebesoy, Nutuk'un 318. sayfasında ve 314. sayfasında, Moskova'ya gitmesiyle ilgili açıklamalarda bilerek farklı tarihler verildiğini ve böylece, Moskova'ya gönderiliş nedeni olarak Gediz başarısının gösterilmek istendiğini belirterek bunun doğru olmadığını, komutanlık yeteneklerinin ise o güne kadar yaptıklarından anlaşılacağını ifade etmektedir.²⁷ Mustafa Kemal'in konuyla ilgili değerlendirmeleri ise şöyledir:

Gediz Muharebesi'nden, onun maddî ve manevî can sıkıcı sonuçlarından sonra, Fuat Paşa'nın cephe üzerindeki komutanlık etki ve otoritesi sarılmış gibi görünüyordu. Kendisini komutadan çekmeyi zarurî saymaya başladım. Tam bu sırada idi ki, Fuat Paşa Ankara'ya gelip görüşmek üzere 5 Kasım 1920 tarihli bir şifre ile izin istedi. Cevap olarak 6 Kasım'da Ankara'ya gelmesinin uygun olacağını bildirdim. Fuat Paşa aleyhindeki dedikodu ve Kuvayı Seyyarenin varlığının ordudaki disiplinsizliğe yol açan kötü etkileri o kadar hissedilmeye başlamıştı ki, 7 Kasım tarihinde Ali Fuat Paşa'ya hemen Ankara'ya gelmesini emretmeyi gerekli buldum. Efendiler, artık Ali Fuat Paşa'nın Batı Cephesine komuta edemeyeceğine inanmıştım. O günlerde Moskova'ya da bir elçilik hey'eti göndermemiz gerekiyordu. O hâlde, Fuat Paşa büyükelçi olarak Moskova'ya gidebilirdi. Batı Cephesi de çok ciddi ve dikkatli bir çalışma beklediğinden, bu cephe komutanlığını da zaten genel askerî harekâtı yürütmekte olan Genelkurmay Başkanı İsmet Paşaya ek görev olarak vermek en süratli ve uygun bir tedbir olacaktı. Efendiler, 8 Kasım 1920'de, Fuat Paşa Ankara'ya geldi. Karşılama için bizzat istasyonda bulunuyordum. Paşayı omuzunda bir filinta olduğu hâlde Kuvayı Millîye kıyafetinde gördüm. Batı Cephesi Komutanına bu kıyafeti benimseten düşünce ve zihniyet akımının bütün Batı Cephesi üzerinde ne kadar etkili olduğunu anlamak için artık tereddüde yer kalmamıştı. Onun için Fuat Paşa'ya kısa bir görüşmeden sonra, alabileceği yeni görevi söyledim. Memnuniyetle kabul etti. ²⁸

Konuyla ilgili olarak İsmet İnönü'nün değerlendirmeleri de Nutuk ile örtüşmekte ve şunları söylemektedir:

Ali Fuat Paşa'nın, Ethem Bey kuvvetleri ile beraber tertip ettiği bu taarruz hareketi muvaffak olmadı. Gediz hadisesi üzerine Mustafa Kemal Paşa, bir vesile ile Ali Fuat Paşa'yı Ankara'ya çağırdı. Fuat Paşa Kuvayı Millîye teşkilatını itibarlandırmak için elinde bir filinta olduğu hâlde, Kuvayı Millîye elbisesiyle buraya geldi. Mustafa Kemal Paşa ile

²⁵ *age.*, s. 118

²⁶ *age.*, s. 116

²⁷ *age.*, s. 121-122

²⁸ Atatürk, *Nutuk*, C.2, s.502,503

görüştiler. Mustafa Kemal Paşa, ona gelir gelmez kendisini Moskova'ya sefir göndereceğini söyledi. Ali Fuat Paşa teklifi kabul etti.²⁹

Ali Fuat Cebesoy, Moskova elçiliğini isteyerek kabul etmediğini, Ankara'ya geldiğinde Mustafa Kemal'in davranışlarında gayratabiilik olduğunu sezdiğini belirterek konuyla ilgili değerlendirmesini şöyle açıklamaktadır:

Moskova elçiliği tevdi olunmak istenirken Mustafa Kemal Paşa'nın halinden ve etrafının bakışlarından bana karşı bir gayri tabiilik mevcut olduğunu hissetmemiş değilim. Fakat o esnada bu tertiplere sebep olan amilleri sezmemiştim. Çünkü tam manasiyle bir emrivaki karşısında kalmıştım. Derhal muvafakat cevabı vermeği muvafık bulmadım. Evvelce bu gayri tabiiliğe ve samimiyetsizliğe bir son verilmesini düşünerek:

- Müsterih olunuz paşam dedim, istirahat buyurunuz, bendeniz kısa zamanda sizi ikametgâhınızda ziyaret ederim.

Paşanın yüzü müteredit bir hâl almıştı. Anlaşılan benden derhal ve müsbet bir cevap bekliyordu. İlâve ettim:

- Muvafakat cevabımı orada arz ederim.

Yüzü birden değişti ve hararetle elimi sıktı. İstasyondaki ikametgâhında bana intizar edeceğini söyleyerek vagon dan ayrıldı.³⁰

Cebesoy, Kurtuluş Savaşında taarruz planını çok önceden kendisinin hazırladığını³¹ ancak; Mustafa Kemal'in Nutuk'ta bundan hiç bahsetmediğini, İsmet İnönü ve Fevzi Çakmak'ın Kurtuluş Savaşı'nın başlangıç döneminde, İstanbul'da buldukları esnada bu konuda ne bir hazırlık ne de bir plan yapmağı düşünemediklerini, Nutuk'un hiçbir kısmında İsmet Bey'in ordunun seferberliği ve yığınağı hakkında bir malumat verebilmiş olduğuna tesadüf edilmediğini belirtmektedir.³²

Cebesoy, Mustafa Kemal'in Nutuk'un 278. sayfasında; kendisinin İsmet Paşa'nın Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisliğine (Genel Kurmay Başkanlığına) kat'i surette karşı olduğunu belirttiğini, Atatürk'ün ise böyle bir şeyi hatırlamadığını belirtmektedir.³³

Kazım Karabekir

Nutuk hakkında en fazla tenkit yapmış olan ve en fazla dikkati çeken komutan Kazım Karabekir olmuştur. Karabekir, Komutanlar arasında kalemi kuvvetli ve en fazla yazılı belge, eser bırakmış olanıdır. Karabekir yöntem olarak, doğrudan tenkit yerine kendisine Nutuk'un zamandizgesini, olayları anlatmış ve kendisinin sahip olduğu belgeleri eserlerine almıştır.

²⁹ İnönü, *Hatıralar*, C.1, , s.213, 214

³⁰ Cebesoy, *Milli Mücadele Hatıraları*, s.517

³¹ Cebesoy, *Bilinmeyen Hatıralar*, s. 131

³² *age.*,s. 133

³³ Cebesoy, *Kuvayı Milliye'nin İçtüzüğü*, s.263-264

Komutanların önemli bir kısmı hatıratını, Karabekir'den sonra yazmış olmalarına karşın, Asım Gündüz, Ali İhsan Sabis ve İsmet İnönü hariç, diğerleri Karabekir'in eserinde belirttiği hususlara cevap vermeyip aksini söylememektedirler. Bu, hiç şüphesiz Karabekir'in tenkitlerine katıldıkları anlamına gelmemektedir, ancak bu problemlere hiç yer vermemeleri bile bizim açımızdan önemlidir. Zira diğer komutanlar, Karabekir'in ortaya attığı iddialara nedense hiç yer vermemektedirler.

Karabekir, kendisi ile ilgili bazı belgelerin Nutuk'ta olduğu gibi verilmediğini, belgelerden çıkarmalar-eksiltmeler yapıldığını belirtmektedir. Karabekir'in konuyla ilgili tenkidi şu şekildedir: "*Gazi batıratının 165 ve 208 inci sahifelerini vaktiyle benim Sivas'ta kalmak hususundaki teklifimle doldurmuş. Fakat teklifim takdim ve tehir edilmiş, şifremden bir kaç satır çıkarılmış!*"³⁴

Mustafa Kemal; Karabekir'in, Çankaya'da yapılan toplantıda Başbakan olması konusunda "bu suretle de millete hizmetten çekinmediğini" pek haklı ve münasip olarak belirtmiş olduğunu iddia etmekte,³⁵ ancak Karabekir bunu yalanlayarak, kesinlikle böyle bir talebinin olmadığını bilakis Mustafa Kemal'in kendisini Başbakan olması konusunda ısrarla teşvik ettiğini,³⁶ Başbakan olabileceğini söylemesi konusunda maksadının samimi olmadığını, maksadının; şahsı mevzuu bahis olunca, ne derece sadık kalacağını ortaya koymak olduğunu³⁷ nu ve bunun Nutuk'un 132, 133 ve 134 ncü sayfaları okunduğunda da anlaşılacağını belirtmektedir.³⁷ Karabekir, Mustafa Kemal'in Nutuk'ta Doğu'nun Karabekir'in aleyhinde olduğu görüşünü savunduğunu, ancak bunun doğru olmadığını belirtmektedir.³⁸

Karabekir, Fevzi Paşa'nın Başkomutanlık Kanununun çıkışı hakkında, Karabekir'e yazdığı telgraftan, Mustafa Kemal'in, Nutuk'ta hiç bahsetmeyerek konuyu gizlediğini de belirtmektedir.³⁹

Ali İhsan Sabis

Nutuk üzerine en fazla tenkit yapan bir diğer komutan da Ali İhsan Sabis'tir. Ali İhsan Sabis'in değerlendirmeleri aslında, doğrudan İsmet İnönü ile ilgili eleştirilerdir. Ali İhsan Sabis Paşa, Mustafa Kemal'i, sırf İsmet İnönü'yü kayırmak adına, Sabis ile ilgili belgelere aynen Nutuk'ta yer vermiş olması

³⁴ Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, C.2 , s.155

³⁵ Atatürk, *Nutuk*, C.1,s.223

³⁶ Mustafa Kemal'in Karabekir'in Başbakan olmasını istemesi ile ilgili olarak Karabekir'in detaylı değerlendirmesi için bkz. Karabekir, *Paşaların Kavgası, Atatürk-Karabekir*, s.149-154

³⁷ Karabekir, *age.*, s.154 nolu dipnotta yapılan açıklama.

³⁸ Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, C.2 , s. 258.

³⁹ *age.*, s. 275.

nedeniyle tenkit etmektedir. Ali İhsan Sabis, Nurettin Paşa ile birlikte, Mustafa Kemal'in Nutuk'ta en ağır eleştirilerine maruz kalan iki komutandan birisidir.⁴⁰

Sabis, kendisiyle ilgili bir belgenin, kendi emrinde bulunan bir personelin, Yarbay Halit'in kendisi hakkında verdiği ihbar mektubu olduğunu ve bu ihbar mektubunun aynen Nutuk'a alınmış olduğunu belirtmektedir. Sabis, bu durumun, Mustafa Kemal'in de bu mektuptaki fikirleri tasvip ettiği anlamına geldiğini hâlbuki gerçekte böyle olmadığını, Mustafa Kemal'in ihbar mektubunda söylenenleri kabul etmediğini belirtmektedir.⁴¹

Sabis, sürekli çatıştığı İnönü ile ilgili olarak Nutuk'ta verilenlerin samimiyetine inanılmaması gerektiğini, Mustafa Kemal'in daha sonra İnönü'yü Başbakanlıktan alarak yerine Celal Bayar'ı getirmesinin bu durumun göstergesi olduğunu belirterek, konuyla ilgili olarak her biri hakkında detaylı akademik çalışma gerektiren şu ifadelerle görüşlerini ifade etmektedir:

Mustafa Kemal Paşa'nın gerek "Nutuk" kitabında ve gerek ondan evvel ve sonra, inkılâplar devam ettiği müddetçe, İsmet Paşa hakkında maslahat icabı söylediği sözleri hoş görmek ve fakat hiçbir zaman da hukukî bir kıymeti haiz, doğru bir müşahede ve hüküm gibi telâkki etmeyerek, demokrasi devrinde, "Nutuk" tan deliller göstermemek lazımdır. Aksi takdirde, Mustafa Kemal Paşa'nın, İsmet Paşa'yı son zamanda idare başından ayırıp evinde oturmaya mecbur etmesi yanlış bir hareket olur idi. Böyle hadiselerde, daima en son vakalara ve hükümlere kıymet vermek içtimaî ilimler ve felsefe kaidelerindedir.⁴²

Mustafa Kemal'in, Yarbay Halit'in bu raporunun bazı bölümlerini olduğu gibi "Nutuk"a alması rapordaki görüşleri tasvip ettiğini göstermektedir.⁴³ Sabis, Yarbay Halit'in raporunun aynen "Nutuk"a alınmasını bazılarının Mustafa Kemal'in Ali İhsan Sabis aleyhindeki iddiaları olduğunu zannettiklerini, hâlbuki böyle olmadığını belirtmektedir.⁴⁴ Sabis'in yorumu bizce uygun değildir. Çünkü Mustafa Kemal, raporu ele alırken, "Ali İhsan Paşanın tabiat ve ahlâkı hakkında Erkanıharbiye Reisi olup istifaya mecburiyet hissedenden Kaymakam Halit Beyin Garp Cephesi Kumandanlığına verdiği 20 Kanunusani 1922 tarihli resmi bir raporunun bazı fıkralarını aynen arz edeceğim."⁴⁵ diyerek raporu takdim üslubu ile raporun içeriğini benimsediğini ihsas ettirmektedir. Mustafa Kemal, raporda belirtilenlere ilâve olarak, Sabis'in; entrikacı, kendini komutanlarından daha büyük birisi olarak gören, başarısızlıklarını asıtlarının üzerine yükleyen, sert ve resmî davranışla iş yaptırmayı tasvip eden bir kişiliğe sahip olduğunu

⁴⁰ Göksel, agm., s. 84.

⁴¹ Sabis, *Harp Hatıralarım, İstiklal Harbi ve Gizli Cibetleri*, C.5, s.379

⁴² Sabis, *age.*, s.405.

⁴³ Atatürk, *Nutuk*, C.2, s.666

⁴⁴ Sabis, *age.*, s.379-380.

⁴⁵ Atatürk, *Nutuk*, C.2, s.667.

belirtmektedir. ⁴⁶ Yarbay Halit Beyin raporunda ise, Ali İhsan Paşa'nın; bencil, kiskanç, başarısızlığı astlarının üzerine yükleyen, şöhret düşkünü ve kendisini düşünen hırslı bir kişiliğe sahip olduğu belirtilmektedir. ⁴⁷

Ali İhsan Paşa, bu iddiaların hepsini yalanlamakta, İsmet İnönü'yü Yarbay Halit Beyin Sabis hakkında hazırladığı rapora değer vermek ve bu raporu Mustafa Kemal'e göndermekle suçlamakta, bunun bir rapor değil "tam manasiyle adi bir "jurnal" olduğunu belirterek, Mustafa Kemal'i de bu mektubu olduğu gibi "Nutuk"a almakla tenkit etmektedir.⁴⁸ Ali İhsan Sabis ayrıca, bu davranışın askerlik kurallarına da uymadığını belirtmektedir. ⁴⁹

Sonuç

Mustafa Kemal'in arkadaşlarının, Nutuk üzerine değerlendirmeleri, ister olumlu isterse olumsuz olsun, hepsi de 1927'nin siyasi şartlarına ve Mustafa Kemal ile komutanların 1927 yılındaki ve sonrasındaki ilişkileri ile örtüşen değerlendirmelerdir. Mustafa Kemal, Nutuk'u daha sonraki bir dönemde veya daha önce ki bir tarihte söylemiş olsaydı çok daha farklı bir kapsamda olurdu. Cemil Koçak'ın da yukarıda yer verilen değerlendirmesinde belirtmiş olduğu gibi, Nutuk eğer 1937 yılında yazılsaydı, İsmet İnönü ile ilgili değerlendirmeleri, şimdiki Nutuk'tan çok daha farklı olurdu.

Mustafa Kemal'in Nutuk'ta olumsuz olarak söz ettiği yakın arkadaşları, Ali İhsan Sabis, Nurettin Paşa, Kazım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy, Refet Bele ve Rauf Orbay'dır. Anılan kişilerden, en ağır ve en fazla eleştiriye maruz kalan Rauf Orbay olmuştur. Çünkü Mustafa Kemal Rauf Orbay'ı muhalefetin lideri olarak görmüştür.

Mustafa Kemal'in Nutuk'ta ağır eleştirilerine maruz kalan komutanlardan, en fazla Nutuk'a cevap veren Kazım Karabekir olmuştur. Rauf Orbay dahil, diğerleri hatıratlarında, Nutuk hakkında, yukarıda belirtilen konular ve inceleme kapsamı dışında olduğu için ele alınmayan 1923 sonrası olaylar, ve Mustafa Kemal'in tenkidleri hakkında Karabekir'den çok daha ılımlı ve yumuşak bir üslupla cevap vermişlerdir.

Mustafa Kemal'in Nutuk'taki tenkitlerini eleştiren komutanlar ve kişilerin hepsi Mustafa Kemal'in kişiliği, Kurtuluş Savaşındaki başarısı, yeni bir Türk devletini kurmaktaki başarısı konusunda hemfikirdirler ve Mustafa Kemal'i takdir etmektedirler. Tenkit ettikleri, Mustafa Kemal'in inkılapları gerçekleştirmedeki üslubu, kendilerine yeterince önem verilmemesi ve

⁴⁶ *age.*, s.666-667.

⁴⁷ *age.*, s. 667-669.

⁴⁸ Sabis, *age.*, s.379-381.

⁴⁹ *age.*, s.379-381.

hepsinden de önemlisi zaferden sonra Mustafa Kemal'in yakın çevresinin Mustafa Kemal'in eski arkadaşlarıyla arasını açtığı ve Mustafa Kemal'in eski arkadaşlarıyla görüşmelerini engellediği yönündedir.

Nutuk üzerine bilimsel incelemelerin gitgide artmakta olduğu son yıllarda, Nutuk'un zamandizgesi, olay-olgu zemini ve aktörleri, bu aktörlerin kendi hatıratlarının karşılaştırmalı ve karşılıklı, denetlenmek suretiyle okunup ele alınması incelenmesi mesai, Millî Mücadele devrinin ve ardılı inkilâp hareketinin anlaşılmasında hâlâ önemini korumaktadır.

Kaynaklar

- ACUN, Fatma (1998) Yakın Dönem Tarihi Metodolojisi, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Sayı 42, Kasım.
- ARAR, İsmail (1980) Büyük Nutuk'un Kapsamı, Niteliği, Amacı, *Atatürk'ün Büyük Söylevi'nin 50. Yılı Semineri, Bildiriler ve Tartışmalar, Ankara 17-19 Ekim 1977*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ayı Basım, Ankara.
- ATATÜRK, Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk (1919-1920)*, Cilt 1, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, Millî Eğitim Basımevi, C.1, İstanbul, y.t.y; *Nutuk (1920-1927)*, Cilt 2, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, y.t.y.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya (1988) *Tek Adam, Mustafa Kemal (1922-1938)*, 10.Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- BİRİNCİ, Ali (1998) Hatırat Türünden Kaynakların Tarihi Araştırmalardaki Yeri ve Değeri, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.XIV, Sayı 41, Temmuz, ayrı basım, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara.
- CEBESOY, Ali Fuat (2002) *Kıvayı Millîye'nin İçyüzü*, Osman Selim KOCAHANOĞLU (Yay. Haz.), Temel Yayınları, İstanbul.
- CEBESOY, Ali Fuat (2001) *Bilinmeyen Hatıralar, Kıva-yı Millîye ve Cumhuriyet Devrimleri*, Osman Selim KOCAHANOĞLU (Yay.Haz.), Temel Yayınları, İstanbul.
- CEBESOY, Ali Fuat (1953) *Millî Mücadele Hatıraları*, Vatan Neşriyatı, İstanbul.
- GÖKSEL, Hüsnü (1999) Yakın tarihimizden Küçük Bir Mozayik, Gül. E. KUNDAKÇI (Der. ve Yay. Haz.), *70.Yılında Ulusal ve Uluslararası Boyutlarıyla Atatürk'ün Büyük Nutuk'u ve Dönemi*, ODTÜ Tarih Bölümü Yayını, Ankara.
- GÜRLER, Hamdi (2008) *Paşaların Gözüyle Millî Mücadele*, Vadi Yayınları, Ankara.
- HALKIN, Leon E (1989) *Tarih Tenkidinin Unsurları*, Çev. Bahaeddin YEDİYILDIZ, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- İNÖNÜ, İsmet (1985) *Hatıralar*, 1. Kitap, Sabahattin SELEK (Yay. Haz.), Bilgi Yayın Evi, 1. Baskı, Ankara.
- İNÖNÜ, İsmet (1987) *Hatıralar*, 2. Kitap, Sabahattin Selek (Yay. Haz.), Bilgi Yayın Evi, 1. Baskı, Ankara.
- KARABEKİR, Kazım (1991) *Paşaların Kavgası, Atatürk-Karabekir*, İsmet BOZDAĞ (Yay. Haz.) Emre Yayınları, İstanbul.
- KARABEKİR, Kazım, *İstiklal Harbimiz*, Sadeleştiren. Faruk ÖZERENGİN, Emre Yayınları, 2 Cilt, İstanbul, y.t.y.

- KOÇAK, Cemil (1999) *Nutuk ve Diğerleri*, Gül. E. KUNDAKÇI (Der. ve Yay. Haz.), *70.Yılında Ulusal ve Uluslararası Boyutlarıyla Atatürk'ün Büyük Nutuk'u ve Dönemi*, ODTÜ Tarih Bölümü Yayını, Ankara.
- KURAT, Yuluğ Tekin (1999) *Büyük Nutuk'un Okunduğu Yılın Türkiye: 1927*, Gül. E.KUNDAKÇI (Der. ve Yay. Haz.), *70.Yılında Ulusal ve Uluslararası Boyutlarıyla Atatürk'ün Büyük Nutuk'u ve Dönemi*, ODTÜ Tarih Bölümü Yayını, Ankara.
- SABİS, Ali İhsan (1993) *Harp Hatıralarım, İstiklal Harbi ve Gizli Cihetleri*, Nehir Yayınları, C.5, İstanbul.
- Türk İstiklal Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri* (1989) Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, 2.Baskı, Genelkurmay Basımevi, Ankara.
- UZUN, Hakan (2006) *Atatürk ve Nutuk*, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- ÜNAL, Muhittin (1994) *Miralay Bekir Sami Günsav'ın Kurtuluş Savaşı Anıları*, Cem/Kültür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.